

Rima Cicėnienė, Sigitas Narbutas
Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich
Wilno

DIGITALIZACJA W BIBLIOTECE LITEWSKIEJ AKADEMII NAUK IM. WRÓBLEWSKICH DOŚWIADCZENIA I PERSPEKTYWY

Szybki rozwój nowych technologii zmienia pracę biblioteki jako instytucji kulturalnej, edukacyjnej i naukowej. Technologia ma wpływ nie tylko na codzienne, stałe prace biblioteki: gromadzenie, udostępnianie i ochronę zbiorów, obsługę czytelników, ale pozwala także inicjować nowe kierunki prac. Analiza strategii największych bibliotek w Europie na lata 2013-2020 wskazuje, że zmierzają one w kierunku ucyfrowienia (digitalizacji) swoich zasobów. Zadanie to stoi także przed bibliotekami litewskimi. W oficjalnych dokumentach bibliotek podkreśla się, że dla wielu instytucji „pamięci”, a takimi są biblioteki, digitalizacja jest zadaniem ważnym, wspieranym przez państwo. Niewątpliwie, wiele wskazuje na to, że przyszłość należy do dokumentów elektronicznych i technologii cyfrowych.

Co w tej dziedzinie wykonała i czym zajmuje się Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich (LAN)? Początek prac opartych na nowych technologiach sięga roku 1997, gdy w Bibliotece zaczęto wdrażać system komputerowy ALISE (*Advanced Library Information Service*) i format opisu danych UKMARC. W pewnym stopniu był to etap doświadczalny. W następnych latach zrezygnowano bowiem z tego systemu i obecnie Biblioteka pracuje w systemie ALEPH 500.2, przyjęła też międzynarodowy format MARC 21.

Kolejną ważną sprawą jest rozpoczęta kilka lat temu digitalizacja zbiorów bibliotecznych. Podjęte prace przebiegają na dwóch poziomach: krajowym i międzynarodowym. Pierwszy kierunek, to zadania realizowane wspólnie z innymi instytucjami litewskimi i zagranicznymi, finansowane w ramach projektów międzynarodowych. Są to następujące przedsięwzięcia (projekty):

1. Projekt *Archiwum cyfrowe pergaminów przechowywanych w Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk* realizowany w latach 2002-2003 przy wsparciu UNESCO, trwał 11 miesięcy, w efekcie utworzono archiwum cyfrowe 121 dokumentów (wykonano 538 skanów). Zdigitalizowano tylko dokumenty pergaminowe znajdujące się w bardzo dobrym i dobrym stanie. Wykonano kopie archiwalne w formacie archiwalnym TIFF oraz kopie do zamieszczenia w Internecie (JPG).

2. W latach 2003-2005 realizowano projekt *ECH:TOPICC/Narzędzia programowe dla ochrony ginącego dziedzictwa kulturalnego, badań i uporządkowania prawa własności intelektualnej (ECH:TOPICC – Endangered Cultural Heritage: Tools for Preservation, Investigation and Copyright Clearance)*. W ramach tego projektu utworzono bazę interaktywnych danych multimedialnych *Musicalia*,

w której zamieszczono 23 rękopisy muzyczne (240 skanów) uzupełnione nagraniami i obrazami. Uwzględnione innowacyjne narzędzia multimedialne pozwalają zachować kulturalne dziedzictwo litewskie i europejskie w przestrzeni cyfrowej. Zdigitalizowane dane służą też badaniom naukowym obiektów kultury oraz pozwalają na ich atrakcyjną prezentację w sieci. Czytelnik może zamówić kopię dokumentu w całości ze specjalnym programem do odtwarzania wskazanej strony dokumentu, oglądania jej zawartości oraz słuchania nagranych dźwięków. Istnieje również możliwość zamówienia kopii dokumentu przez Internet i zakupienia jej (tak jak w sklepie internetowym). Tą usługą zainteresowani są głównie naukowcy z zagranicy.

3. W roku 2005 Biblioteka LAN wspólnie z Narodowym Centrum Informacji Technicznej Budapesztańskiego Uniwersytetu Nauk Technicznych i Ekonomicznych zrealizowały projekt *Dodatkowe usługi dla programu „Pamięć Świata”* (*Value added services for Memory of the World*). W ramach tego projektu przygotowano opisy bibliograficzne starych książek naukowych, w tym technicznych, zamieszczono adnotacje dziesięciu książek naukowych z okresu Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz wykonano 30 zdjęć cyfrowych tych książek.

4. We współpracy z Czeską Biblioteką Narodową pracowano nad bazą rękopisów. W bazie rękopisów czeskiej biblioteki *Manuscriptorium* znajduje się już 1477 opisów bibliograficznych starych książek z Biblioteki LAN. Był to pierwszy tak duży eksport opisów do międzynarodowego systemu informacyjnego.

5. W roku 2006 realizowano projekt *Stosunki Bałtyckie (Baltic Connections)* koordynowany przez Departament Archiwów Litwy. Opisy dokumentów archiwalnych przechowywanych w Bibliotece zamieszczono w bazie danych Archiwum Narodowego Holandii.

6. Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk uczestniczyła, na zasadzie partnera stowarzyszonego, w latach 2007-2009 w projekcie ENRICH (*European Networking Resources and Information Concerning Cultural Heritage*), zainicjowanym przez Czeską Bibliotekę Narodową. W ramach testowania nowego systemu informatycznego przedstawiono 9 dokumentów w formie cyfrowej. W czytelni Biblioteki LAN udostępniono specjalne stanowisko, gdzie czytelnik mógł zobaczyć wszystkie dokumenty zapisane w formatach JPG lub TIFF. Projekty zostały bardzo dobrze ocenione przez specjalistów (naukowców i muzyków).

Utworzone w Bibliotece LAN bazy danych funkcjonują już kilka lat (5-9). Projekty były przedstawiane na konferencjach, opisano je również w artykułach, a projekt *Musicalia* zdobył w 2007 roku międzynarodową nagrodę. *Z baz danych przygotowanych w wyniku realizacji projektów korzystają naukowcy, studenci, artyści. Są one dostępne zarówno w kraju, jak i za granicą.*

Drugi kierunek digitalizacji, krajowy, realizowany równoległe z projektami międzynarodowymi, wyróżnia się jakościowym skokiem prac w sferze technologii informatycznej. Zainstalowany w latach 2009-2013 w akademickich bibliotekach litewskich ALEPH 500 daje możliwość dołączenia pliku cyfrowego do opisu bibliograficznego. Dotychczas jednak nie wykorzystano wszystkich możliwości sys-

temu ALEPH dla rozwoju biblioteki cyfrowej ze względu na brak specjalnych pakietów oprogramowania i urządzeń technicznych, które są dla nas zbyt drogie.

Ważną pracą jest uczestnictwo Biblioteki LAN w projekcie *Rozwoju wirtualnego systemu dziedzictwa narodowego*. Zainicjowany przez Litewską Bibliotekę Narodową im. M. Mažvydas trwał od lutego 2010 do lipca 2012 roku. Projekt został zrealizowany dzięki funduszom strukturalnym Unii Europejskiej („Litewska kultura w społeczeństwie informacyjnym”). Do końca lipca 2012 roku zdigitalizowano i udostępniono na portalu *E-dziedzictwo* 251.041 dokumentów cyfrowych (3.306.280 skanów). Biblioteka LAN w ramach tego projektu zdigitalizowała i umieściła na stronie *E-dziedzictwo* 9496 obiektów: 169 książek litewskich i lituaników zagranicznych, 5311 starych druków czasopism, 116 starych wydawnictw kartograficznych, 3900 rękopisów (łącznie 101.443 skany). Dla wszystkich obiektów w katalogu elektronicznym utworzono opisy bibliograficzne (4387) lub poprawiono i zredagowano istniejące opisy. Ponadto dział konserwacji i restauracji dokumentów Biblioteki LAN uporządkował i odrestaurował przy tej okazji 270 tytułów czasopism oraz 718 rękopisów.

Wszystkie zdigitalizowane obiekty z pełnymi opisami bibliograficznymi wprowadzono do Archiwum cyfrowego Biblioteki, które jest na bieżąco uzupełniane. W roku 2011 zdigitalizowano 1693 obiekty (66.802 skany), w roku 2012 zrealizowano 33.573 skany, w 2013 – 34.393 skany, co według szacunkowych danych stanowi ok. 75% zakładanego planu. W naszym archiwum cyfrowym mamy również 2600 starych pocztówek (w formacie JPG), 1115 ekslibrisów (JPG), 355 książek (w formacie PDF), 227 starych druków czasopism (PDF). Ponadto katalog elektroniczny jest uzupełniany o skany obiektów wykonywanych w dziale katalogowania. Od października 2012 roku do opisów bibliograficznych dołączane są zeskanowane okładki książek i spisy treści. Podstawową zaletą działającego w Bibliotece LAN Archiwum cyfrowego jest system wyszukiwania dokumentów według hasła osobowego lub tytułowego, miejscowości i słowa kluczowego.

Trzecim ważnym krokiem w tworzeniu biblioteki cyfrowej, ściśle związanym z dwoma pierwszymi, jest utworzenie konsorcjum litewskich bibliotek akademickich. 26 marca 2010 roku takie konsorcjum utworzono, które łączy 40 instytucji. Jego celem jest rozwijanie litewskiej przestrzeni informacyjnej nauki, obejmującej biblioteki tradycyjne i e-biblioteki oraz e-wydawnictwa. Będzie ono zaspokajać potrzeby informacyjne pracowników nauki i szkolnictwa wyższego oraz instytucji oświaty, studentów i uczniów.

Mając znaczne doświadczenia dotyczące zasobów cyfrowych Biblioteka LAN zaczęła realizować wizję swojej biblioteki cyfrowej. Głównym celem jest zbudowanie biblioteki cyfrowej, zapewniającej długoterminowe przechowywanie zasobów informacyjnych, ich upowszechnienie i dostęp dla użytkowników, a tym samym zaspokojenie potrzeb informacyjnych, edukacyjnych, naukowych i kulturalnych społeczeństwa. Aby osiągnąć ten cel, należy podjąć trzy główne kierunki prac: 1) gromadzić dokumenty elektroniczne; 2) tworzyć dokumenty cyfrowe; 3) digitalizować zasoby Biblioteki LAN im. Wróblewskich.

Jak wiadomo, Biblioteka LAN gromadzi duże i cenne zasoby naukowe oraz zasoby dziedzictwa piśmienniczego. Jesteśmy zainteresowani, aby były one szeroko dostępne dla czytelników, a zwłaszcza środowiska naukowego. W tym celu w końcu 2012 roku zakończyliśmy opracowanie i zatwierdziśmy strategię digitalizacji. Jest ona skorelowana ze strategią digitalizacji litewskiego dziedzictwa kulturowego na lata 2009-2013, z ochroną i dostępem do zasobów cyfrowych oraz krajowymi i międzynarodowymi dokumentami normalizacyjnymi.

Naszym celem jest pomnażanie i rozszerzanie archiwum cyfrowego Biblioteki. Aby to zrealizować przewidujemy realizację następujących zadań:

1. Udostępnienie naszych zasobów jak najszerzszemu gronu badaczy i społeczeństwu.
2. Utworzenie biblioteki cyfrowej nie tylko piśmiennictwa należącego do dziedzictwa narodowego, ale zgromadzenie w formie cyfrowej piśmiennictwa naukowego litewskiego i zagranicznego przechowywanego w naszej Bibliotece. Dążymy do tego, aby stać się *archiwum cyfrowym literatury naukowej*. Mamy duży zbiór rzadkich wydań zagranicznych piśmiennictwa akademickiego, który zamierzamy zdigitalizować, aby zapewnić środowisku naukowemu zdalny dostęp do niego. W tej kwestii mamy też propozycję wymiany z Rosyjską Akademią Nauk, tworzącą podobny zbiór.
3. Stworzenie jak najlepszych warunków wyszukiwania informacji w Bibliotece LAN im. Wróblewskich, tj. przygotowanie wieloaspektowych szczegółowych kryteriów wyszukiwania, utworzenie pełnych indeksów (ułatwiają wyszukiwanie osobom nieznającym języka litewskiego), uporządkowanie opisów rzeczowych, umożliwiając w przyszłości wyszukiwanie według słów kluczowych w pełnym tekście.
4. Uczynienie naszych zbiorów bardziej widocznymi i dostępnymi oraz promowanie ich.
5. Stworzenie warunków dla nowych zastosowań i wykorzystania przechowywanych w Bibliotece dokumentów. Sądzymy, że zapewnienie dostępu do treści w formie cyfrowej stworzy lepsze warunki organizatorom różnych wystaw. Będą oni mogli zdalnie nie tylko zapoznać się z opisem dokumentu, lecz i jego treścią, wykorzystując ją do swoich celów.
6. Dzięki dostępowi do treści dokumentów można tworzyć nowe przestrzenie dla badań naukowych.
7. Wspieranie, podtrzymywanie innowacyjnych metod badawczych wobec dokumentów dostępnych w formie cyfrowej. Przykładem może być wykonywany na Litwie projekt badający e-dokumenty LEGODOK, naukowcy na świecie wykonują tekstologiczne badania e-filologiczne. Jako próbę jednoczenia sił badaczy możemy wskazać też kompleksowe badanie napisanego w IV wieku *Kodeksu Synajskiego* (biblijne fragmenty w języku greckim). Części kodeksu przechowywane w 4 miejscach. (Londynie, Lipsku, w klasztorze św. Katarzyny, półwyspie Synaju i Sankt Petersburgu). Tekst dostępny w środowisku cyfrowym może być przedmiotem badań.

8. Ochrona unikalnego dziedzictwa piśmienniczego za pomocą digitalizacji.
9. Gromadzenie środków finansowych dla programu ochrony długoterminowej dokumentów.

Strategia tworzenia biblioteki cyfrowej, zawierająca plan prac obejmuje też kryteria doboru dokumentów do digitalizacji. Bierzemy pod uwagę ustalenia międzynarodowe oraz koncepcje narodowe, takie jak: unikalność i rzadkość dokumentów, wartość treściowa, aktualność, zainteresowanie czytelników, stan fizyczny; wiek. Uwzględniając te kryteria w Bibliotece LAN im. Wróblewskich będą digitalizowane: zabytki litewskiego piśmiennictwa, wyjątkowe i bardzo rzadkie dokumenty; rzadkie druki lituanistyczne i lituanika (książki, czasopisma, kartografia); kolekcje rękopisów lituanistycznych i lituaniki; źródła informacyjne utworzone na Litwie i za granicą.

Możemy więc powiedzieć, że strategia *Biblioteki cyfrowej* i programu digitalizacji opracowana w naszej Bibliotece zapewni optymalny dostęp do zbiorów przechowywanych w Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich

Tłumaczenie na polski: Wanda Kiškienė
Weryfikacja tłumaczenia: Jadwiga Sadowska

DIGITALIZATION IN LITHUANIAN ACADEMY OF SCIENCES. EXPERIENCE AND PERSPECTIVES

The authors discuss the influence of new information technologies on the work of libraries. Particularly, they refer to the problem of digitalization of collections, which is the greatest challenge for European libraries in the years to come. The article looks closely at the process of digitalization that has been initiated at Lithuanian Academy of Sciences in Vilnius: the development of databases that utilize the system ALEPH 500, the development and organization of collections (creating archives), and the cooperation with other institutions (library consortiums) so as to build up a digital library available to everybody.

Key words: e-libraries, digitalization, Lithuanian Academy of Sciences, library technologies